

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»**

А. С. Москальова, Т. О. Саврасова-В'юн

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ**

Монографія

Київ

2014

УДК [159.922:37.017]-057.874

ББК 88.3:74.200.51

М82

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України
(протокол № 6 від 12.06.2014 р.)*

Рецензенти:

Бондарчук О. І. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології управління ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України;

Снігур Л. О. – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін Військової академії (м. Одеса).

М82 Москальова А. С., Саврасова-В'юн Т. О.

Психологічні особливості розвитку громадянської активності старшокласників : монографія / А. С. Москальова, Т. О. Саврасова-В'юн. – К. : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2014. – 264 с.

ISBN 978-617-696-248-9

У монографії висвітлено стан розробки досліджуваної проблеми, проаналізовано основні теоретичні підходи до вивчення проблеми громадянської активності особистості, визначено сутність поняття «громадянська активність старшокласників». Головну увагу зосереджено на обґрунтуванні змісту та структури громадянської активності старшокласників, дослідженні психологічних чинників її розвитку.

Детально проаналізовано рівні сформованості громадянської активності старшокласників. Виявлено типи громадянської активності старшокласників. Проаналізовано взаємозв'язок між типами громадянської активності старшокласників й соціально-демографічними, навчально-організаційними чинниками. Представлено зміст та структуру розвивальної програми становлення громадянської активності старшокласників, відображено результати її експериментального впровадження.

Монографія розрахована на науковців, керівників, педагогів, практичних психологів, соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів, студентів вищих навчальних закладів психолого-педагогічного спрямування та слухачів інститутів післядипломної педагогічної освіти, а також усіх, хто цікавиться проблемами розвитку громадянської активності старшокласників.

ББК 88.3:74.200.51

ISBN 978-617-696-248-9

© А. С. Москальова, 2014
© Т. О. Саврасова-В'юн, 2014

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ...	7
1.1. Громадянська активність як предмет психологічного дослідження	7
1.2. Зміст і структура громадянської активності особистості раннього юнацького віку	24
1.3. Психологічні чинники розвитку громадянської активності старшокласників	45
Висновки до розділу 1	55
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ.	58
2.1. Організація та методика дослідження психологічних особливостей і чинників громадянської активності старшокласників	58
2.2. Аналіз результатів дослідження розвитку психологічних особливостей громадянської активності старшокласників та її складових	75
2.3. Вплив чинників на розвиток громадянської активності старшокласників	89
Висновки до розділу 2	107
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ...	109
3.1. Теоретичне обґрунтування програми розвитку громадянської активності старшокласників	109
3.2. Програма соціально-психологічного тренінгу розвитку громадянської активності старшокласників	120
3.3. Аналіз ефективності програми розвитку громадянської активності старшокласників	168
Висновки до розділу 3	178
ВИСНОВКИ	179
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	183
ДОДАТКИ	218
ПІСЛЯМОВА	263

ПЕРЕДМОВА

Сучасні тенденції розвитку українського суспільства, стрімкі соціально-економічні, екологічні, демографічні, суспільно-політичні зміни в житті людей зумовлюють пошук нових форм підвищення активності особистості. Насамперед це стосується учнів старших класів, які стоять на порозі професійного та життєвого самовизначення, вирішують завдання, пов'язані з пошуком свого місця в суспільстві, здатності ставити перед собою відповідні цілі, адекватно оцінювати свої можливості, вміння й навички щодо їх досягнення, ефективно виконувати різні види діяльності. Це вимагає від них не лише опанування певних знань, але й розвиток важливих якостей особистості, на основі яких формується їх громадянська активність.

Тому перед фахівцями освітянської спільноти стоїть важливе завдання – підвищення рівня громадянської активності старшокласників. Адже рівень особистісних властивостей старшокласників та їх прояв у громадянській активності є важливим критерієм визначення цивілізованості суспільства та відіграє провідну роль у становленні демократичної держави.

Аналіз літератури свідчить про значну кількість досліджень сучасних українських і зарубіжних науковців, присвячених проблемі громадянської активності особистості. Так, визначено основні підходи до дослідження проблеми громадянської активності особистості: *філософський* (Д. Локк, Платон, Ж.-Ж. Руссо, А. Фергюсон та ін.); *історичний* (М. С. Грушевський, С. І. Русова та ін.); *політико-правовий* (О. С. Баснін, Дж. Кін, Ю. В. Опалько, О. В. Пікалова, А. М. Скаліна та ін.); *соціологічний* (Д. І. Акімов, О. В. Киричук, В. С. Мухіна, І. І. Семків та ін.); *психологічні*: діяльнісний (Т. В. Безверха, К. К. Платонов, Д. Н. Узнадзе та ін.), особистісно-орієнтований (І. Д. Бех, Л. М. Семенюк, Л. А. Снігур та ін.), аксіологічний (М. Й. Боришевський, О. В. Тирін та ін.).

Необхідно відмітити, що в Україні існує низка психолого-педагогічних досліджень формування та розвитку громадянської активності школярів, які

висвітлені в працях М. І. Бабкіної, О. Г. Баранкова, Л. В. Корінної, О. І. Пометуна, Л. М. Семенюк та ін. На основі цих досліджень можливо зробити висновок, що розвиток громадянської активності старшокласників є важливою складовою завдання життєвого самовизначення старшокласників. При цьому ефективність розвитку громадянської активності старшокласників залежить від вчасно організованого процесу навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, що дозволить старшокласникам мати: громадянську свідомість, громадянські переживання, громадянські цінності та громадянську конкурентоздатність. Разом із тим, аналіз практичної підготовки старшокласників до прояву громадянської активності свідчить про недостатню увагу до психологічних особливостей розвитку громадянської активності старшокласників.

Отже, актуальність і недостатня теоретична, методична, практична розробленість проблеми зумовили вибір теми дослідження *«Психологічні особливості розвитку громадянської активності старшокласників»*.

Монографія складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

У першому розділі проаналізовано основні теоретичні підходи до вивчення проблеми громадянської активності особистості, визначено сутність поняття «громадянська активність старшокласників». Головну увагу зосереджено на обґрунтуванні концептуальної моделі громадянської активності старшокласників, що висвітлює зміст і структуру досліджуваного поняття. Визначено психологічні чинники розвитку громадянської активності старшокласників.

У другому розділі на основі проведеного авторами емпіричного дослідження обґрунтовано вибір методичних прийомів і діагностичних методик для виявлення рівнів сформованості та особливостей типів громадянської активності старшокласників. Проаналізовано взаємозв'язок типів громадянської активності старшокласників із соціально-демографічними та навчально-організаційними чинниками.

У третьому розділі визначено психологічні умови розвитку громадянської активності старшокласників, обґрунтовано та апробовано програму розвитку громадянської активності старшокласників, наведено дані щодо ефективності її впровадження.

Монографія розрахована на науковців, керівників, педагогів, практичних психологів, соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів, студентів вищих навчальних закладів психолого-педагогічного спрямування та слухачів інститутів післядипломної педагогічної освіти, а також усіх, хто цікавиться проблемами розвитку громадянської активності старшокласників.

Основні ідеї та підходи, викладені в монографії, пройшли апробацію під час проведення розвивальної програми становлення громадянської активності старшокласників у багатьох загальноосвітніх навчальних закладах освіти міста Києва. Автори висловлюють щире подяку керівництву освітніх організацій за можливість співпраці, створення умов для реалізації програм роботи зі старшокласниками.

Автори також висловлюють вдячність керівництву Державного вищого навчального закладу «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України та рецензентам за сприяння у підготовці монографії.

Алла Москальова,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології управління
Державного вищого навчального
закладу «Університет менеджменту
освіти» НАПН України

Тетяна Саврасова-В'юн,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри теорії та історії
педагогіки Гуманітарного інституту
Київського університету імені Бориса
Грінченка

2014, м. Київ

